

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблеми підготовки майбутніх вчителів з питань безпеки життєдіяльності в умовах реформування вищої освіти в Україні (неухильно зменшується кількість аудиторних годин; не враховуються міждисциплінарні зв'язки; не реалізується принцип безперервності; відсутня інтеграція та узгодженість теоретичної і практичної підготовки). Обґрунтовано необхідність та обов'язковість безперервного навчання дисциплін безпекового циклу під час підготовки бакалаврів та магістрів у педагогічних закладах вищої освіти. Окреслено перспективи розвитку освіти в галузі безпеки життєдіяльності, модернізації її змісту відповідно до нагальних потреб безпеки сучасного суспільства.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, охорона праці, цивільний захист, майбутні вчителі.

The problems of training future teachers with questions of life safety in the conditions of higher education system reformation in Ukraine (steadily reduced the number of classroom hours; don't count interdisciplinary communication; not implemented the principle of continuity; don't consistency and integration of theoretical and practical training) are elucidated. The necessity of the continuous educating of «bachelors» and «masters» in pedagogical higher education establishments in life safety disciplines is grounded. The article describes prospects of education on life safety, modernization of its content in accordance with vital safety problems of modern society.

Key words: life safety, labour protection, civil protection, future teachers.

Інтеграція закладів вищої освіти (ЗВО) України до загальноєвропейського освітнього простору актуалізувала проблему реформування системи підготовки кадрів за міжнародними вимогами. Зауважимо, що за останні десятиліття значно трансформувались та набули нового змісту й дисципліни циклу безпеки життєдіяльності. Зокрема, у проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки наголошено на необхідності формування в усіх громадян мінімального обсягу знань і навичок з військово-спортивної й медичної підготовки, цивільної оборони та безпеки життєдіяльності на всіх рівнях і ступенях освіти [9, с. 10].

В умовах сьогодення безпека людини виступає базовою складовою «сталого розвитку людства» (Sustainable Human Development) і широко використовується ООН як основна характеристика гуманітарного поступу

суспільства. У зв'язку із цим перед викладачем безпеки життєдіяльності постає важливе завдання – формування студента як особистості «безпечного типу поведінки» із сформованими професійними компетенціями. Випускники ЗВО повинні орієнтуватися в широкому спектрі проблем, які стосуються передусім особистої безпеки. Саме тому підготовка бакалаврів і магістрів є процесом, спрямованим на формування безпечно-культурної особистості, що усвідомлює зміст понять «безпека» та «небезпека», володіє знаннями щодо психофізіологічних, соціально-політичних, природних та техногенних небезпек, здатна приймати виважені рішення стосовно впровадження заходів здоров'язбереження, здійснювати управління небезпечними процесами та явищами [5, с. 44].

Становлення освітянського напрямку «Безпека життєдіяльності» у вищій школі ознаменувалося уточненням змісту питань, які повинні розглядатись під час його вивчення, удосконаленням методів та способів покращення рівня засвоєння знань студентами. За останній десяток років відомі вітчизняні науковці П. С. Атаманчук, О. І. Бабенко, В. В. Березуцький, С. П. Величко, В. С. Джигерей, Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. М. Заплатинський, О. І. Запорожець, В. В. Зацарний, Д. В. Зеркалов, Л. А. Катренко, О. В. Кобилянський, Л. Ф. Коженювські, Н. І. Коцур, І. П. Пістун, М. І. Стеблюк, Р. І. Черевко та ін., розробили і видали чималу кількість монографій, підручників, навчальних та навчально-методичних посібників задля забезпечення якісного викладання дисциплін циклу безпеки життєдіяльності [1, с. 61].

За відносно короткий період запровадження дисциплін циклу безпеки життєдіяльності як обов'язкових для вивчення серед студентів освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр/магістр усіх спеціальностей закладів вищої освіти України виникали різні підходи щодо їх викладання. Найприйнятнішим вважаємо підхід, який дає чітку концепцію вивчення блоку дисциплін з питань безпеки людини на різних етапах навчально-виховного процесу: знання з нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» здобуваються на етапі підготовки студентів за програмою «бакалавр», а дисциплін «Цивільна оборона» й «Охорона праці в галузі» – на етапі підготовки за програмою «магістр» [7, с. 94].

Варто підкреслити, що на сьогодні університети зберігають за собою право визначати кількість годин, необхідних для вивчення дисциплін циклу безпеки життєдіяльності і вона не йде в сторону збільшення. Зокрема, у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» на вивчення дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» відводиться 30 аудиторних годин, незалежно від напрямку навчання (бакалавр), на вивчення «Охорони праці в галузі» та «Цивільний захист» – 22–30 аудиторних годин у залежності від напрямку навчання (магістр).

Зважаючи на те коло питань, які потрібно охопити, скорочення навчального часу на вивчення дисциплін аж ніяк не може позитивно вплинути на якість підготовки фахівця. За цих умов залишається відшукувати ефективні методи задля формування мотивації і зацікавлення студентів у самостійному опрацюванні широкого спектру безпекових питань [6, с. 60].

Зауважимо, що вивчення безпеки життєдіяльності на спеціальностях педагогічного напрямку повинно суттєво змістовно та методично відрізнятися у порівнянні з технічними чи економічними спеціальностями. Вимогами щодо результатів освоєння основної освітньої програми окреслені компетенції, формування яких дозволить випускникам педагогічних вузів вирішувати наступні завдання у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності: готовність використовувати основні методи захисту від можливих наслідків аварій, катастроф, стихійних лих; здатність розуміти сутність і значення інформації в розвитку сучасного інформаційного суспільства, усвідомлювати небезпеки і загрози, що виникають у цьому процесі, дотримуватися основних вимог інформаційної безпеки; готовність до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів в навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності [8, с. 73–74]. Саме тому, перед нами постає проблема підготовки кваліфікованих фахівців з високим рівнем знань з питань безпеки, здатних в подальшому до ефективного навчання основам безпечної життєдіяльності дітей та підлітків.

Як засвідчує практика, найчастішими недоліками у знаннях студентів з безпеки життєдіяльності є фрагментарність, безсистемність, формалізм, невміння аналізувати, узагальнювати, застосовувати вивчене на практиці або у нестандартних ситуаціях. Причина такого стану речей полягає в тому, що здобуті відомості для студентів часто залишаються сумою фактів, понять, законів, які мало пов'язані між собою. У їхній свідомості утворюється не гнучка, рухлива система знань, а механічна сукупність переважно ізольованих блоків інформації з окремих курсів.

Відповідно до фізіолого-психологічних даних про системність роботи мозку людини її розумовий розвиток відбувається на основі утворення і нагромадження в корі великих півкуль різноманітних систем нервових зв'язків (асоціацій). Вищий ступінь таких зв'язків – міжсистемні асоціації, на основі яких узагальнюються й усвідомлюються знання. Своєрідним фундаментом забезпечення свідомості знань студентів можуть виступати міжпредметні зв'язки [2].

Особливості підготовки майбутніх вчителів у галузі безпеки життєдіяльності урахуванням міжпредметних зв'язків з фаховими дисциплінами знайшли своє відображення у працях С. П. Гвоздій, Л. А. Сидорчук, Г. Д. Кондрацької. Зокрема, у своїй дисертації С. П. Гвоздій наголошує на тому, що в програмі всіх спеціальностей природничого циклу є теми, які близькі до безпеки в навколишньому середовищі й на виробництві. Наприклад, майбутній вчитель фізики має змогу використовувати в професійній діяльності знання щодо

шкідливого впливу радіації на організм людини, шкідливість електромагнітного випромінювання для живих істот, швидкість розповсюдження ударної хвилі та ін.; вчитель хімії може детальніше досягнути особливості впливу отруйних речовин, небезпечність лугів та кислот, класифікацію лікарських засобів та ін.; вчитель біології безперечно користуватиметься знаннями із анатомії та фізіології людини при розгляді тем надання долікарняної допомоги, мікробіології при вивченні біологічних небезпек та ін., психолог може у своїй діяльності використовувати знання із психологічних аспектів безпеки, підготовки до правильної поведінки під час надзвичайних ситуацій, психологічних методів реабілітації постраждалих [3].

У своєму дослідженні Л. А. Сидорчук наголошує на тому, що формування знань з безпеки життєдіяльності є одним з головних завдань професійної підготовки майбутніх вчителів фізики [10].

Г. Д. Кондрацька розкрила специфіку і стан підготовки учителів фізичної культури в галузі безпеки життєдіяльності, обґрунтувала модель підготовки студентів – майбутніх учителів фізичної культури до викладання основ безпеки життєдіяльності в школі [4].

Отже, викладачам педагогічних закладів вищої освіти, які здійснюють викладання дисциплін циклу безпеки життєдіяльності, необхідно користуватися матеріалом, використовуючи міжпредметні зв'язки з фаховими дисциплінами, що викликатиме інтерес, розвиватиме зацікавленість студентів.

У зв'язку із вищезначеним, постає нагальна потреба у вдосконаленні процесу викладання дисциплін циклу безпеки життєдіяльності в межах педагогічних закладів вищої освіти. Зокрема, як зазначає Т. П. Поведа, підготовка майбутніх вчителів у галузі безпеки життєдіяльності насамперед передбачає виконання наступних завдань:

1. Розробка додаткових освітніх програм з БЖД, завдяки яким, студент має можливість більш глибоко вивчити те чи інше природне, техногенне, соціальне небезпечне явище, а разом з цим познайомитися з традиційними, новими і передовими способами захисту від існуючих небезпек і загроз.

2. Удосконалення навчальних програм з безпеки життєдіяльності з урахуванням міжпредметних зв'язків з фаховими дисциплінами студента.

3. Розробка нових підходів до самостійної роботи студентів, які передбачають різноманітність її видів і повною мірою забезпечують оволодіння умінням вирішувати професійні завдання, особливо «навчити» дій у випадку різних небезпек.

4. Широке використання активних та інтерактивних форм навчання.

5. Залучення до освітнього процесу практичних працівників – медиків, пожежних працівників, службовців з досвідом практичних дій, що підвищить інтереси і, як наслідок, якість знань і супутніх їм умінь.

6. Розробка і створення навчальної літератури нового покоління (електронних посібників) з врахуванням особливостей навчання безпеки життєдіяльності студентів-майбутніх вчителів [7, с. 95].

Отже, найважливішим завданням сучасної вищої освіти в галузі безпеки життєдіяльності є формування у майбутніх фахівців (бакалаврів та магістрів) компетентностей для забезпечення ефективного управління охороною праці та поліпшення умов праці з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та міжнародного досвіду, формування здатності творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру й приймати продуктивні рішення у сфері цивільного захисту, а також в усвідомленні нерозривної єдності успішної професійної діяльності з обов'язковим дотриманням усіх вимог безпеки праці, навчання і побуту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варивода К. С. Формування професійної компетентності майбутніх вчителів при вивченні дисциплін циклу безпеки життєдіяльності. Здоров'я дітей і молоді: безпекові та психолого-педагогічні аспекти : колективна монографія / за заг. ред. Н. І. Коцур. Вип. 2. Переяслав-Хмельницький, 2019 р. С. 59–73.

2. Гвоздій С. П. Дослідження особливостей підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». 2016. № 11(7). С. 14–23.

3. Гвоздій С. П. Підготовка майбутніх учителів природничого циклу до навчання школярів основ безпечної поведінки : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 246.

4. Кондрацька Г. Д. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до викладання основ безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2005. 294 с.

5. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Варивода К. С. Основи безпеки життєдіяльності в загальноосвітніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький, 2016. 450 с.

6. Поведа Т. П. До проблеми скорочення та скасування безпекових дисциплін у вищих навчальних закладах України // Педагогіка безпеки. 2017. № 1. С. 58–64.

7. Поведа Т. П. Проблеми вивчення курсу безпеки життєдіяльності на педагогічних спеціальностях університету // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. 2015. Вип. 8. Ч. 1. С. 93–96.

8. Полішук О. В., Репінський С. В., Слабкий А. В. Формування компетенцій з безпеки життєдіяльності в студентів вищих навчальних закладів // Педагогіка безпеки. 2016. № 1. С. 72–80.

9. Проект Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 років. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf

10. Сидорчук Л. А. Підготовка вчителя фізики до викладання основ безпеки життєдіяльності в школі : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 210 с.